

Selçuk Tarım Bilimleri Dergisi

Geleneksel Hayvanat Bahçelerinden Doğal Yaşam Parklarına

Bahriye Gülgün^{1*}, Çiğdem Özkan², Kübra Yazıcı³

¹Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İzmir

²Pamukkale Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Organik Tarım İşletmeciliği Ana Bilim dalı, Denizli

³Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Tokat

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş tarihi 12 Eylül 2013

Kabul tarihi 10 Aralık 2013

Anahtar Kelimeler:

Hayvanat bahçeleri

Safari parklar

Doğal yaşam parkları

Planlama-tasarım ilkeleri

ÖZET

Günümüz koşullarında aşırı kentleşme olgusuyla birlikte, insanların ve hayvanların ihtiyacı olan doğal yaşam alanları gün geçtikçe artan oranlarda yok olmaktadır. Doğal yaşam alanlarının hızla tüketilmesinin sonucu olarak, birçok canlı türü ve insan yaşamı olumsuz etkilenmektedir. İnsanların boş zamanlarını geçirebilecekleri, kent hayatından kısa süreli de olsa uzaklaşıp rekreasyona ulaşabilecekleri, açık kamusal alanlar nitelik ve nicelik bakımından yetersiz kalmaktadır. İnsanların doğal bir alanda hayvanlarla birlikte vakit geçirdiği mekanlardan olan hayvanat bahçeleri, yetersiz alan anlayışıyla planlanmakta ve tasarlanmaktadır. Oysa ki hayvan sergi mekanlarının insan ve hayvanlara verimli olabilmesi için, geniş ve sınırsız bir etkiye sahip olması gerekmektedir. Bu çalışmada; hayvanat bahçesi kavramı ile birlikte, hayvanat bahçelerinin amacı, türleri ve planlama-tasarım ilkelerine değinilecektir. Daha sonrasında ise doğal yaşam parkı (safari park) kavramı incelenecektir. Özetle çalışmada; doğal yaşam parkının aslında hayvanat bahçesinin bir tipolojisi olup, ülkemizde nasıl farklılaştığı anlatılacaktır.

From Traditional Zoo To Wild Life Park

ARTICLE INFO

Article history:

Received 12 September 2013

Accepted 10 December 2013

Keywords:

Zoos

Natural life parks

Planning-design principles

ABSTRACT

In today's environment with excessive urbanization, people and animals of needs which are natural habitats are disappearing at increasing rates. As a result of the rapid consumption of natural habitats, many species and human life are adversely affected. People can spend away from city life, albeit short-term reach of recreation, outdoor public spaces their free time, but they are insufficient in quality and quantity. People naturally spend time with the animals in an area which is one of the places zoos which understanding of the field is insufficiently planned and designed. However, animal exhibition spaces should be unlimited to be efficient, having spacious and impact for animal and human. In this study; with the concept of zoos will be referred to the planning and design principles, zoological and gardens objective type. Afterwards, the natural habitat park (safari park) concept will be examined. To sum up, wildlife park that is actually The typology of zoo in our country and this study will be explained how it differs.

1. Giriş

Yoğun nüfus artışına paralel olarak kentleşme de artmakta, bu artış ile birlikte doğada tahribatlar meydana gelmektedir. Doğada yaşanan bu olumsuz gelişmeler sonucu bazı canlı türleri yok olmakta ya da yok olmaya yüz tutmaktadır.

Kentleşme ile artan yapılaşmaların çoğu insan odaklı olup, evrendeki diğer canlılar göz ardı edilerek planlanmakta, böylece diğer canlıların doğal yaşam alanları yok edilmektedir. Plansız ve rant-insan odaklı bu yapılaşmalara alternatif olarak yapılması gereken şey ise, insan ile diğer canlıların kendi yaşam alanlarından ödün vermeden, doğayla kucaklaşan mekanlar yaratıp hayata geçirmektir.

* Sorumlu yazar email: bahriye.gulgun@hotmail.com

İşte bu noktada; insanları kentsel mekandan soyutlayan, onları doğayla buluşturan, diğer canlıların yaşamlarını tanıma ve izleme olanağı sunan yer, hayvanat bahçeleridir.

Hayvanat bahçeleri, çeşitli hayvan türlerini korumak ve nesillerinin devamını sağlamak, eğitim-öğretim amacıyla yarar sağlamak, hayvanlar üzerinde bilimsel çalışmalara olanak yaratmak ve her geçen gün doğadan uzaklaşan insanların yaban hayvanları ve davranışlarını izlemeye ve gözlem yapmaya yönelik rekreasyon etkinliklerinde bulunmalarını sağlamak amacıyla tesis edilmektedir.

Yapılan araştırmalar, hayvanat bahçelerinin yüz binlerce insana ulaştığını ortaya koymaktadır. Bu ziyaretçilerin çoğu kentlerde yaşamakta ve doğayla bağlantıları az ya da hiç bulunmamaktadır. Hayvanat bahçeleri birçok müze ve botanik bahçesi gibi tesislerden daha fazla ziyaretçi çekmektedir. Bu durum hayvanat bahçelerinde yaşayan canlı bir hayatın sergilenmesinden kaynaklanmaktadır (Özkan 2009).

2. Hayvanat Bahçeleri

Nyhuis (1994)'e göre; hayvanat bahçeleri; insanlar tarafından gözlenen, algılanan ve eğitimsel mesajlar içeren mekanlardır (Nyhuis 1994; Erdönmez ve Bekdemir 2008)

Hayvanat bahçeleri ile ilgili yapılan araştırmalar göstermiştir ki; hayvanların habitatlarına uygun ve toplumsal yapıları bozulmadan düzenlenen mekanlar daha başarılı sonuçlara ulaşmıştır (Bitgood ve ark. 1988; ılmaz ve Özbilen 2011). Hayvanat bahçelerinin hedefine ulaşabilmesi için, canlıların doğal yaşam alanlarını yansıtacak biçimde tasarlanması gerekmektedir. Çünkü hayvan ve içinde bulunduğu çevre sürekli bir etkileşim içindedir. Hayvanların habitatlarına uygun ve izole edilmeden sergilendiği mekanlar eğitsel çevrelerdir ve insanlar da bu mekanları daha çok tercih etmektedir (Yılmaz 2008). İnsanlar doğal yaşam alanlarına benzer sergilerdeki hayvanlar hakkında daha çok şey öğrenme ve hayvan davranışlarındaki gizemi keşfetme olanağı bulabilmektedir.

2.1. Hayvanat Bahçeleri Fiziksel Planlaması ve Tasarımı

Kentsel ekosistem içinde insanın eğitilmesi ve eğitim için kullanılacak tesislerin kurulması günümüzde büyük bir öneme sahiptir. Hayvanat bahçelerinin insana hizmet edebilmesi için, bütüncül bir planlama yaklaşımı ile planlanması gerekir. Bu nedenle yeşil dokuda kent veya bölge parkları ile birlikte planlandıkları gibi botanik bahçeleri ile de bir bütün olarak planlanabilirler (Giritlioğlu ve ark. 1993).

Hayvanat bahçelerinin büyüklüğü, her ülkenin fiziksel özelliklerine, arazi kullanma politikalarına ve finansman kaynaklarına bağlı olarak değişebilir (Giritlioğlu ve ark. 1993).

Gelişen teknoloji ile birlikte hayvanat bahçelerinin işlevi, hayvanların kafesler arasından yollar geçirilerek ziyaretçilere gösterilmesinden ziyade, onları doğal ortamlarına benzer bir ortamda yaşatmayı gerektirmektedir. Planlama aşamasında hayvanların doğal çevreleri ile ilişkilerinin, fiziksel çevre isteklerinin çok iyi bilinmesi ve yeni ortama uyabilme olanaklarının çok iyi araştırılması gerekmektedir (Coe 2001; Erdönmez ve Bekdemir 2008).

Hayvanat bahçeleri iki temel işlevi sağlama amacıyla planlanmalıdır. Bunlardan biri hayvanların ihtiyaçları diğeri de ziyaretçilerin ihtiyaçlarıdır. Bu işlevsel organizasyonu sağlamak amacıyla hayvanat bahçeleri alansal olarak genellikle; ziyaretçilere ayrılan alanlar, hayvanların sergilendiği alanlar ve sınır elemanları olmak üzere üç farklı bölümde ele alınabilir (Giritlioğlu ve ark. 1993).

Dünya üzerinde yer alan hayvanat bahçeleri; hayvanların kafesler içerisinde gösterildiği alanlardan, doğal ortamlarının yansıtıldığı alanlara, tabiat parklarına, safari parklarına kadar geniş bir dağılıma sahiptir. Dünyadaki hayvanat bahçesi sergi alanlarının kafesli sergilerden doğal sergilere doğru dönüşümün temel nedeni; hayvanların sağlık standartlarını iyileştirmektir. Hornaday (1930); Hediger (1969); Coe (1989); Maple ve Finaly (1989), kafesli sergileme sistemlerinin, pek çok türde davranışsal, psikolojik değişikliklere ve basmakalıp davranışlara neden olduğunu belirtmişlerdir (Maple ve Finaly 1989; Yılmaz 2008). Aynı konu üzerinde çalışan Southwick'in hayvanat bahçelerinde yaptığı gözlemlerle ulaştığı sonuca göre; hayvanların barındırıldığı alanların dar olması ve toplumsal yapılarının bozulması sergilenmesi, onları saldırganlaştırmaktadır (Fromm 1993; Yılmaz 2008). Bu nedenle de hayvanat bahçelerinin kuruluş amaçlarından olan eğitim, yerine getirilememekte ve doğadaki görkemli hayvanların yerini acınacak durumları almaktadır.

Bütün bu açıklamalara göre hayvanat bahçesi planlanmasındaki temel planlama ve tasarım ilkeleri şunlardır (Berkyez 1992; Erdönmez ve Bekdemir 2008):

- Giriş bölümü ziyaretçilerin ilgisini çekmesi bakımından önemli bir yer olduğundan, sembolik niteliği iyi vurgulanmalıdır. Burada danışma bürosu ve çeşitli ürünlerin satışına olanak sağlayan mekanlar yer almalıdır.
- Giriş-çıkışlarda büyükler kadar çocukların da emniyetle geçişi sağlanmalıdır. Servis trafiği için giriş-çıkışlar, ziyaretçi giriş-çıkışlarından ayrı düşünülmeli ve uzak olmalıdır.
- Hayvanat bahçesi içindeki sirkülasyon, yaya sirkülasyonundan ayrı düşünülmelidir.
- Ziyaretçilerin dinlenme gereksinimlerini karşılamak amacıyla, uygun aralıklarla oturma-dinlenme elemanlarına yer verilmelidir. Hayvanat bahçesi içinde restaurant, kafeterya gibi servis ünite-

leri bulunmalıdır. Bunların yanı sıra kötü hava koşullarına karşı üzeri örtülü alanlar ve sığınaklara yer verilmelidir.

- Ziyaretçilerin ve hayvanların güvenliği için konulan sınır elemanlarının mesafesi iyi hesaplanmalıdır. Hayvanların ve insanların birbirine zarar vermesi için kullanılan sınır elemanlarına dikkat edilmelidir.
- Hayvan sergi alanlarında kullanılan donatılar (bitki, su yüzeyleri vb.) hayvanların habitatına uygun ve onların sağlığına zarar vermeyecek şekilde olmalıdır.
- Sergi alanları dışında ziyaretçiler için aktivite alanları yaratılmalıdır. Özellikle açık-yeşil alan düzenlemesine önem verilmelidir.
- Hayvanlar için gerekli olan servis binaları, hayvan hastanesi ve bitkisel materyalin sağlanacağı fidanlık ve sera gibi üniteler oluşturulmalıdır.
- Park içerisinde ziyaretçilerin kolay ilerleyebilmesi ve yön tayini için gerekli levhalara ve işaretlere yer verilmelidir.
- Hayvanat bahçelerinin eğitim amacı göz önünde bulundurularak, özellikle çocuklara yönelik hayvanat bahçesi alan içerisinde yer almalıdır.
- Ziyaretçilerin hayvanları tanıması ve bilgilendirilmesi için mümkünse hayvanat bahçesi içinde rehberler eşliğinde turlar düzenlenmelidir.
- Ziyaretçi kapasitesine uygun otopark alanı yapılmalıdır. İlgi odağı olan hayvanat bahçelerindeki park eksikliği nedeniyle, yakın yerleşim alanlarında trafik sorunları yaşanabilmektedir. Otopark girişe yakın bir alanda konumlanmalı ve bitkisel donatı ile hayvanat bahçesi temasına uygun olmalıdır.
- Hayvanat bahçesi içerisinde yer alan yapılar, kırsal peyzajın hakim olduğu karaktere sahip olmalıdır. Yapıların, peyzajın bir parçası olduğu düşünülerek, alanın doğallığını bozmayacak türden materyallerle yapılması gerekmektedir.

2.2. Hayvanat Bahçeleri Tipolojileri

Hayvanat bahçelerindeki sergileme yöntemlerinin tarihi süreçteki gelişimi, günümüzde hayvanların, doğal yaşam alanlarına ilişkin tüm özelliklerini (bitkiler, alan plastiği, su) içeren mekânlarda sergilenmesini sağlamıştır. Böylece doğal bir çevrede, ziyaretçi ile hayvanlar arasına görsel engeller koymadan yapılan düzenlemeler sayesinde, doğanın bir uzantısı gibi algılanan sergi alanlarının tasarlanması mümkün olmuştur. Bu bağlamda hayvanat bahçelerinde, hayvanların özgür ve doğal ortamlarına benzer alanlarda sergilenebilmeleri için M.Ö. 2500 yılından beri süregelen gelişmeler, bazı hayvanat bahçesi tipolojilerini oluşturmuştur (Shettel-Neuber 1988; Yılmaz 2008)

Günümüz koşullarında, sergilenecek hayvanların doğal habitatları incelenmekte, istekleri uzmanlarca ortaya konulmaktadır. Böylece hayvanların esaret altında

olmasının getirdiği olumsuz etkiler en aza indirgenmektedir. Bir başka sınıflandırmaya göre hayvanat bahçeleri; hayvan koleksiyonları, geleneksel hayvanat bahçeleri, yarı doğal hayvanat bahçeleri, doğal hayvanat bahçeleri ve doğal yaşam alanları-safari parklar olarak sınıflandırılmaktadır

Tablo 1’ de de bu sınıflandırmada yer alan hayvanat bahçelerinin amaç ve tasarım yaklaşımları belirtilmiştir (Bitgood ve Loomis 1993; Kenneth 1987; Yılmaz ve Özbilen 2011).

Yapılan hayvanat bahçesi tipolojilerinden dünyada en fazla görülen hayvanat bahçesi tipleri ise Yarı-Doğal Hayvanat Bahçeleri ve Doğal Hayvanat Bahçeleri’dir (Yılmaz 2008):

- **Yarı-Doğal Hayvanat Bahçeleri (Hagenbeck Yaklaşımı);** Görsel sınır elemanlarının yerini çukurlar, çeşitli yollarla kamuflle edilmiş sınır elemanlarının aldığı ve sergi alanlarının bitkiler, kayalar ve su ile bir bütün olarak düşünüldüğü bir tasarım yaklaşımıdır.

- **Doğal Hayvanat Bahçeleri (İmmersion Yaklaşımı);** Bu tasarım yaklaşımında sergi alanları, içerdiği bitki, arazi formasyonu ile tamamen hayvanların doğal yaşam alanlarını yansıtırken ziyaretçilerin de tüm duyularıyla sergi alanına dâhil olması hedeflenir.

Dünya örneklerinin yanı sıra Türkiye’de en fazla görülen hayvanat bahçesi tipleri Geleneksel Hayvanat Bahçeleri ve Yarı-Doğal Hayvanat Bahçeleri’dir. Türkiye’de doğal hayvanat bahçesi yaklaşımıyla planlanan, 2008 yılında İzmir Sasalı’da hizmete giren Doğal Yaşam Parkı, Türkiye ve İzmir için güzel ve başarılı bir örnektir. Fakat adı doğal yaşam parkı olarak anılsa da, hayvanat bahçeleri tipolojilerine göre kimi özellikleriyle yarı-doğal hayvanat bahçesi kimi özellikleriyle ise doğal hayvanat bahçesi kapsamına girmektedir. Hayvan sergi mekanlarında kullanılan donatılar (taş, kütük, bitki vb.) ve park içindeki bitkisel doku bakımından doğal hayvanat bahçesi olup, ziyaretçi ile sergi alanları arasında görülür ölçüde kullanılan sınır elemanlarının yer alması sebebiyle yarı-doğal hayvanat bahçesidir (Yılmaz 2008):

- Geleneksel Hayvanat Bahçeleri; Hayvanların, görünür sınır elemanları ile çevrili ve bitkisel doku içermeyen sergi alanlarında sergilendiği hayvanat bahçeleridir. Bu tür sergi alanlarında sergilenen hayvanlar olumsuz etkilendiği gibi bu durum ziyaretçilerin algılarını da olumsuz etkiler. Bu tip hayvanat bahçelerinin Türkiye örnekleri ise Ankara Atatürk Orman Çiftliği Hayvanat Bahçesi, Eski İzmir Kültürpark Hayvanat Bahçesi, Gaziantep Hayvanat Bahçesi gibi örneklerdir.

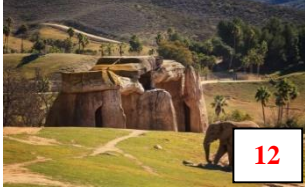
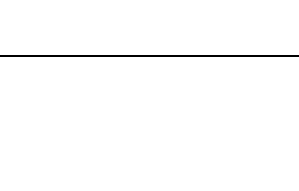
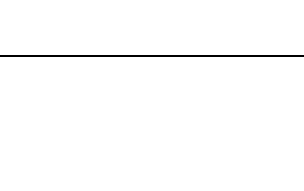
- Yarı-Doğal Hayvanat Bahçeleri; Görünür sınır elemanlarına sahip olmasına rağmen sergi alanlarının içerdiği bitkisel elemanları, kayalar, hareketli topografyası ve su ile hayvanlara doğala yakın bir yaşam olanağı sunmaktadır.

Geleneksel hayvanat bahçeleri, doğal ve yarı doğal hayvanat bahçeleri arasındaki farkların daha net olarak ortaya çıkması konusunda aşağıdaki çizelge ve

beraberindeki konu ile ilgili örnek resimler aydınlatıcı olacaktır.

Tablo 1.

Hayvanat bahçesi tipolojileri (Bitgood ve Loomis 1993; Kenneth 1987; Yılmaz ve Özbilen 2011)

<p>GELENEKSEL HAYVANAT BAHÇELERİ</p>	<ul style="list-style-type: none"> Sergi alanlarında hayvanların habitatına ve gereksinimine uygun donatılar (bitki, kaya, kütük vb. bulunmamaktadır. Sergi mekanları çitlerle veya kafeslerle ziyaretçiden kopmaktadır. Hayvanlar çok küçük alanlarda yaşamaktadırlar. Hayvanlar farklı gruplar halinde sergilenmektedir. 			
<p>YARI DOĞAL HAYVANAT BAHÇELERİ (HAGENBACK YAKLAŞIM)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Kafeslerin ve görünür sınırlarla çevrili açık mekânların yerini doğal elemanlarla sınırlanmış mekânlar almıştır. Bu sınır elemanları; su, hendek, bitki ve kayalardır. Aynı ya da farklı hayvanlar, gruplar halinde sergilenmektedir. Hayvan sergi alanları ve ziyaretçi görüş alanı arasında yer alan yapay elemanlar en aza indirgenmiştir. Hayvanların sergi alanları bitkisel doku ile zenginleştirilmiştir. Sergi alanlarının genişliği hayvanların rahatlığı ve görünebilirliği yönünden uygundur. Sergi alanlarındaki donatılar (kayalar, kütükler) hayvanlara aktivite olanağı sağlamaktadır. Seyir alanları arasında kademelenme görülmemektedir. Ziyaretçinin bakış noktası aynı seviyededir, ziyaretçilere farklı bakış açıları sağlamamaktadır. 			
<p>DOĞAL HAYVANAT BAHÇELERİ (IMMERSION YAKLAŞIM)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Sınır elemanları olan hendekler, ağlar ve elektrik sistemlerinin görsel olarak gizlenmesi izleyenlerin dikkatinin dağılmasını önler. Topografya ve bitkiler belirgin olarak ayrılmış mekânlar oluşturmak için kullanılan mimari elemanlardır. Sadece hayvanları değil bitkiler, hayvanlar ve insanların bir arada yer alacağı bir sergileme biçimi ile ziyaretçiyi doğadaki ekosistem hakkında bilgilendirir. Aynı yaşam ortamını paylaşan, birbirleri ile ilişkili hayvanları farklı mekânlarda ayrı ayrı sergileme yerine aynı sergi alanında bir araya getirilir. Hayvan türlerinin birbirleri ve yaşadıkları çevre ile ilişkilerini tanımlayan ekosistem bağlantı temaları içerir. Hayvanların sergi alanlarındaki bitkiler, tekstürü, formu ile sergilenen hayvanın habitatını betimler ve süreklilik gösterir. Hayvanların habitatını betimleyen bitkiler, kayalar, su ve topografik çeşitlilik seyir alanlarını birbirine bağlayan yollara kadar uzanır. Seyir alanları arasında kademelenmelerle ziyaretçi hayvanı yaklaştırmıştır. Görünmeyen sınır elemanları gözlemcilerin o alanın bir parçası olmasını sağlamıştır. 	<p>Resim 1-2 AOÇ Hayvanat Bahçesi [20] Resim 3- 4 İzmir Eski Kültürpark Hayvanat Bahçesi [21]</p>		
<p>DOĞAL HAYVANAT BAHÇELERİ (IMMERSION YAKLAŞIM)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Sınır elemanları olan hendekler, ağlar ve elektrik sistemlerinin görsel olarak gizlenmesi izleyenlerin dikkatinin dağılmasını önler. Topografya ve bitkiler belirgin olarak ayrılmış mekânlar oluşturmak için kullanılan mimari elemanlardır. Sadece hayvanları değil bitkiler, hayvanlar ve insanların bir arada yer alacağı bir sergileme biçimi ile ziyaretçiyi doğadaki ekosistem hakkında bilgilendirir. Aynı yaşam ortamını paylaşan, birbirleri ile ilişkili hayvanları farklı mekânlarda ayrı ayrı sergileme yerine aynı sergi alanında bir araya getirilir. Hayvan türlerinin birbirleri ve yaşadıkları çevre ile ilişkilerini tanımlayan ekosistem bağlantı temaları içerir. Hayvanların sergi alanlarındaki bitkiler, tekstürü, formu ile sergilenen hayvanın habitatını betimler ve süreklilik gösterir. Hayvanların habitatını betimleyen bitkiler, kayalar, su ve topografik çeşitlilik seyir alanlarını birbirine bağlayan yollara kadar uzanır. Seyir alanları arasında kademelenmelerle ziyaretçi hayvanı yaklaştırmıştır. Görünmeyen sınır elemanları gözlemcilerin o alanın bir parçası olmasını sağlamıştır. 			
<p>DOĞAL HAYVANAT BAHÇELERİ (IMMERSION YAKLAŞIM)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Sınır elemanları olan hendekler, ağlar ve elektrik sistemlerinin görsel olarak gizlenmesi izleyenlerin dikkatinin dağılmasını önler. Topografya ve bitkiler belirgin olarak ayrılmış mekânlar oluşturmak için kullanılan mimari elemanlardır. Sadece hayvanları değil bitkiler, hayvanlar ve insanların bir arada yer alacağı bir sergileme biçimi ile ziyaretçiyi doğadaki ekosistem hakkında bilgilendirir. Aynı yaşam ortamını paylaşan, birbirleri ile ilişkili hayvanları farklı mekânlarda ayrı ayrı sergileme yerine aynı sergi alanında bir araya getirilir. Hayvan türlerinin birbirleri ve yaşadıkları çevre ile ilişkilerini tanımlayan ekosistem bağlantı temaları içerir. Hayvanların sergi alanlarındaki bitkiler, tekstürü, formu ile sergilenen hayvanın habitatını betimler ve süreklilik gösterir. Hayvanların habitatını betimleyen bitkiler, kayalar, su ve topografik çeşitlilik seyir alanlarını birbirine bağlayan yollara kadar uzanır. Seyir alanları arasında kademelenmelerle ziyaretçi hayvanı yaklaştırmıştır. Görünmeyen sınır elemanları gözlemcilerin o alanın bir parçası olmasını sağlamıştır. 	<p>Resim 5-6 Berlin Hayvanat Bahçesi [10] Resim 7-8 İzmir Sasalı Doğal Yaşam Parkı [kişisel çekim, 2010]</p>		
<p>DOĞAL HAYVANAT BAHÇELERİ (IMMERSION YAKLAŞIM)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Sınır elemanları olan hendekler, ağlar ve elektrik sistemlerinin görsel olarak gizlenmesi izleyenlerin dikkatinin dağılmasını önler. Topografya ve bitkiler belirgin olarak ayrılmış mekânlar oluşturmak için kullanılan mimari elemanlardır. Sadece hayvanları değil bitkiler, hayvanlar ve insanların bir arada yer alacağı bir sergileme biçimi ile ziyaretçiyi doğadaki ekosistem hakkında bilgilendirir. Aynı yaşam ortamını paylaşan, birbirleri ile ilişkili hayvanları farklı mekânlarda ayrı ayrı sergileme yerine aynı sergi alanında bir araya getirilir. Hayvan türlerinin birbirleri ve yaşadıkları çevre ile ilişkilerini tanımlayan ekosistem bağlantı temaları içerir. Hayvanların sergi alanlarındaki bitkiler, tekstürü, formu ile sergilenen hayvanın habitatını betimler ve süreklilik gösterir. Hayvanların habitatını betimleyen bitkiler, kayalar, su ve topografik çeşitlilik seyir alanlarını birbirine bağlayan yollara kadar uzanır. Seyir alanları arasında kademelenmelerle ziyaretçi hayvanı yaklaştırmıştır. Görünmeyen sınır elemanları gözlemcilerin o alanın bir parçası olmasını sağlamıştır. 			
<p>DOĞAL HAYVANAT BAHÇELERİ (IMMERSION YAKLAŞIM)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Sınır elemanları olan hendekler, ağlar ve elektrik sistemlerinin görsel olarak gizlenmesi izleyenlerin dikkatinin dağılmasını önler. Topografya ve bitkiler belirgin olarak ayrılmış mekânlar oluşturmak için kullanılan mimari elemanlardır. Sadece hayvanları değil bitkiler, hayvanlar ve insanların bir arada yer alacağı bir sergileme biçimi ile ziyaretçiyi doğadaki ekosistem hakkında bilgilendirir. Aynı yaşam ortamını paylaşan, birbirleri ile ilişkili hayvanları farklı mekânlarda ayrı ayrı sergileme yerine aynı sergi alanında bir araya getirilir. Hayvan türlerinin birbirleri ve yaşadıkları çevre ile ilişkilerini tanımlayan ekosistem bağlantı temaları içerir. Hayvanların sergi alanlarındaki bitkiler, tekstürü, formu ile sergilenen hayvanın habitatını betimler ve süreklilik gösterir. Hayvanların habitatını betimleyen bitkiler, kayalar, su ve topografik çeşitlilik seyir alanlarını birbirine bağlayan yollara kadar uzanır. Seyir alanları arasında kademelenmelerle ziyaretçi hayvanı yaklaştırmıştır. Görünmeyen sınır elemanları gözlemcilerin o alanın bir parçası olmasını sağlamıştır. 	<p>Resim 9-10 Atlanta Hayvanat Bahçesi [18] Resim 11 -12 San Diego Hayvanat Bahçesi ve Safari Parkı [22]</p>		

Tablo 2.

Hayvanat bahçesi sergi alanları tipolojisi (Yılmaz, 2008)

Tipoloji	Amaç	Tasarım Yaklaşımı
1. Hayvan Koleksiyonları	Bu dönemde hayvanlar, hükümdarlar ve asillerin eğlenceleri için sergilenmiştir.	Hayvanlar için çitlerle çevrili sergi alanları oluşturulmuştur. Bu alanlarda hayvanlar; • Küçük, yan yana yerleştirilmiş kafeslerde ya da derin duvarlarla çevrili çukurlarda sergilenmektedir. • Bu tasarım yaklaşımı, hayvanların davranışsal, psikolojik ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır.
2. Geleneksel Hayvanat Bahçeleri	Bu dönemde hayvanlar, halkın eğlenmesi, bilimsel çalışmalar yapmak için sergilenmiştir.	• Bu sergileme yaklaşımı hayvanlara geniş alanlar verirken, ziyaretçilere de daha iyi bakış açıları sağlamıştır. • Sergi alanları doğal ortama benzer şekilde yapay malzeme ile düzenlenmiştir. • Sınır elemanlarının görünürlüğü en aza indirilmiştir. • Bu tasarım yaklaşımında sergi alanlarında bitkisel dokunun ve donatıların olmayışı ya da eksikliği, sergi alanlarını, hayvanlar ve ziyaretçiler için soğuk ve sıkıcı yapmıştır.
3. Yarı Doğal Hayvanat Bahçeleri	Bu dönemde hayvanlar şu amaçlarla sergilenmiştir; • Koruma • Araştırma • Rekreasyon • Eğitim 1. Hayvanları tanıtmaya (özellikle egzotik hayvanlar) 2. Ziyaretçileri doğaya yakınlaştırma	• Hayvanlar, kendi türleri ile doğal gruplar oluşturularak sergilenirler. • Sergi alanları: hayvanların doğal ortamlarındaki arazi biçimini ve bitki türlerini içerecek şekilde tasarlanmıştır. • Hayvan ve ziyaretçiler arasında görsel bütünlüğü bozan hiçbir sınır elemanı yoktur. • Bu tür hayvanat bahçesi tasarımında amaç: ziyaretçileri sadece görsel olarak sergi alanına dâhil etmek değil, psikolojik olarak da o mekânın ruhunu hissetmesini sağlamaktır.
4. Doğal Hayvanat Bahçeleri	Bu mekânlarda hayvanlar şu amaçlarla sergilenmektedir; • Koruma • Araştırma • Rekreasyon • Eğitim 1. Ekolojik bilinçlendirme 2. Doğal yaşam alanlarının ve buna bağlı olarak bazı türlerin yok olduğuna dikkat çekme 3. Ziyaretçilerin doğa koruma hakkındaki farkındalığını artırma	• Hayvanların ait olduğu yaşam alanlarını bozmadan, doğanın içinde koruma altına almak. • Hayvanlara değil ziyaretçilere sınırlı mekânlar oluşturmak.
5. Doğa Yaşam Parkları veya Safari Parkları	• Koruma • Araştırma • Rekreasyon • Eğitim	

(Hayvanat bahçeleri sergi alanlarının tipolojisi adlı tablodan esinlenilmiştir, 51-56)

3. Doğal Yaşam Parkları (Safari Parkları)

Geleneksel hayvanat bahçelerinden ayrı olarak, fakat hayvanat bahçeleri tipolojilerinde olan doğal yaşam parkları, içerisinde hayvanların rahatça dolaştığı geniş araziler üzerine kurulan parklardır. Doğal yaşam parkı literatürde “safari park” veya “yaban hayatı parkı” olarak da bilinmektedir. Doğal yaşam parklarının çoğu Türkiye dışında 1966-1975 yılları arasında oluşmuştur. Hayvanların yaşam alanlarını sınırlamak yerine, ziyaretçi alanını sınırlamak doğal yaşam parkının özelliklerindedir. Ziyaretçiler serbest şekilde dolaşan hayvanlar arasında kendi araçları ya da park tarafından kulanıma açılan araçlar ile parkı gezebilirler. Doğal yaşam parklarının en çekici özelliği; bulunduğu bölgeye özgü yaban hayvanlarını ziyaretçilere sunmasıdır (Chipperfield 1975; My Wild Life/http://en.wikipedia.org/wiki/).

Doğal yaşam parkları, geleneksel hayvanat bahçelerinden alan olarak daha büyüktürler. Bu parklarda hayvanlar tıpkı doğal yaşamlarında olduğu gibi sürüler halinde yaşamakta ve dolaşmaktadır.

Doğal yaşam parkları, sadece buldukları kent ya da ülke ölçeğinde değil, dünya ölçeğinde öneme sahip rekreasyon mekanları arasındadır. İngiltere’deki South Lakes Wild Animal Park, her yıl tüm dünyadan yaklaşık olarak 600 milyon ziyaretçi çekmektedir (Özkan 2009).

Doğal yaşam parklarında özel hazırlanmış patikalar ve yürüyüş rotaları, tünel ve köprüler dışında ziyaretçilerin yaya olarak dolaşmasına izin verilmemektedir. Hayvanların, insanların hareketlerinden olumsuz etkilenmemesi ve aynı zamanda hem hayvanların hem de insanların can güvenliğinin sağlanması amacıyla, ziyaretçiler doğal yaşam parklarını genellikle rehberler eşliğinde korunaklı araçlar içinde dolaşmaktadırlar (Chipperfield 1975; My Wild Life/http://en.wikipedia.org/wiki/). Bu parklarda amaç, türleri doğal yaşam ortamlarında izlemektir. Türlerin ziyaretçilerden rahatsız olmamaları büyük önem taşımaktadır (Özkan 2009).

Dünya örneklerinde, doğal yaşam parklarında ziyaretçilerin bazı hayvan türlerini beslenme ve banyo zamanlarında yakından izlemelerine hatta beslenme programlarına katılmalarına olanak sağlanmaktadır.

Geleneksel hayvanat bahçelerinde olduğu gibi doğal yaşam parklarının da rekreasyon, araştırma, koruma ve eğitim amacı bulunmaktadır. Doğal yaşam parklarını ziyarete giden okullar için çeşitli eğitim programları düzenlenmektedir. Bu programlarda çocuklara ve gençlere farklı kıtalarda yaşayan hayvanlar ve yaşam ortamları hakkında bilgiler verilmektedir (Özkan 2009).

Resim13-14.

San Diego Doğal Yaşam Parkı, California-ABD
(<http://www.sdzsafari.com/>)

Doğal yaşam parklarında çocuklar, gençler ve yetişkinlere yönelik olarak çok çeşitli aktivitelere yer verilmektedir. Bu aktiviteler arasında; ormanda jimnastik programları, çadırda gece konaklama programları, rehberli safari turları, balonla safari turları sayılabilir.

3.1. Doğal Yaşam Parkları Fiziksel Alan Kullanımı

Doğal yaşam parkları, çalışmanın geçmiş bölümlerinde bahsedildiği üzere hayvanat bahçelerinin bir tipolojisi olduğundan, hayvanat bahçeleri için gerekli olan tüm planlama ve tasarım ilkelerini kapsamaktadır. Fakat doğal yaşam parkları alan olarak hayvanat bahçelerinden büyük olduğu için ve özellikle bulunduğu bölgenin yaban hayatını ve türlerini korumaya ve yaşatmaya yönelik olduğu için, alan kullanımında eklenebilecek birkaç detay bulunmaktadır.

Bunlardan ilki; safari alanlarının planlanmasıdır. Doğal yaşam parklarında gündüz ve gece görüşe imkan verecek 2 farklı safari alanı bulunmaktadır. Bu alanlarda hayvanlar rahatça hareket edip, beslenirken, insanlar da sınır elemanları olmadan hayvanları izleyebilmektedir.

Ziyaretçilerin safari alanlarını rahatça ve güvenli bir şekilde gezebilmeleri için park tarafından safari araçları, tren, balon, teleferik vb. ulaşım imkanları hizmete sunulmaktadır (<http://nationalzoo.si.edu>)

Resim15-16.

Woburn Doğal Yaşam Parkı, Woburn-İngiltere
(<http://www.woburnsafari.co.uk/>)

Safari alanlarının dışında, doğal yaşam parklarının içinde ek olarak hayvanat bahçesi de bulunabilmektedir. Bu alanda, ziyaretçiler yöreye özgü hayvanlardan farklı hayvanları görebilmektedirler (<http://nationalzoo.si.edu>).

Hayvanat bahçelerinde de olabileceği gibi, doğal yaşam parklarında da botanik bahçeleri ve akvaryum bölümü bulunabilmektedir. Bu alanda, ender görülen bitki örtüsü koleksiyonu bulunmaktadır. Ayrıca yerel koşullara uygun şekilde bitkiler de yetiştirilmektedir (<http://nationalzoo.si.edu/>)

Hayvanat bahçelerinde çok görülmemekle birlikte, doğal yaşam parklarının içerisinde tema parklara yer verilmektedir. Tema parkın içinde ziyaretçilerin aktivitelerine yönelik piknik alanları, kamp alanları da bulunmaktadır. Ayrıca oteller, barınaklar, spor etkinliklerinin gerçekleştiği alanlar da (futbol sahası, basketbol sahası, golf sahası, yüzme havuzu, tenis kortu vb.) yer almaktadır (<http://nationalzoo.si.edu/>).

Resim17.

South Lakes Yaban Hayatı Parkı

Park içinde dolaşımı sağlayan araçlara bir örnek (<http://www.wildanimalpark.co.uk/>)

Resim18.

San Diego Safari Parkı

Parka kuşbakışı bakmayı sağlayan araçlara bir örnek (<http://www.sdzsafari.org/>)

Resim19.

West Midland Safari Parkı

Park içindeki aktivite alanına bir örnek (<http://www.wmsp.co.uk/>)

Resim20.

San Diego Safari Park

Park içindeki kamp alanına bir örnek (<http://www.sdzsafari.org/>)

4. Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde yoğun nüfus artışı ve teknoloji ile birlikte yapılaşmanın artması ve dolayısıyla açık-doğal mekanların azalmasının sonucu olarak hayvanat bahçelerine olan ihtiyaç artmaktadır. Hayvanat bahçeleri hayvanların yaşayabileceği mekanlar olmasının yanı sıra, insanların da nefes alıp, dinlenebileceği, dinlenirken de canlı yaşamına tanık olup, onlar hakkında bilgiler öğrenebileceği mekanlardır.

Hayvanat bahçelerini standartlaşmaktan kurtarıp, kalitesini artıracak en önemli özelliği, hayvanların doğal yaşamlarına uygun mekanlarda yaşayıp yaşamadıklarıdır. Ülkemizdeki pek çok hayvanat bahçesi geleneksel hayvanat bahçesi yaklaşımından kurtulamayıp, hayvanları yetersiz alana sahip ve doğal habitatına aykırı mekanlarda sergilemektedirler. Amaçları sadece insanların hayvanları kolayca görebildiği mekanlar yaratmaktır. Oysa ki böyle mekanlar doğallıktan uzak, yapay çevreleri tanımlamaktadır. Bir müddet sonra ziyaretçiler de hayvanlara haksızlık edildiğini görmekte ve hayvanat bahçeleri çekiciliğini kaybetmektedir.

Ülkemizde görülen geleneksel hayvanat bahçelerinin yanı sıra dünyada 1950'li yıllardan itibaren, doğal yaşam parkları, diğer adıyla safari parkları gündeme gelmiştir. Bilinenin aksine, doğal yaşam parkları türlerin korunması amacıyla, sürdürülebilirlik, eğitim-öğretim ve araştırma ilkeleriyle kurulmuş alanlardır. Hayvanat bahçelerinin tersine, burada, hayvanlar kafeslerde ya da sınırlayıcı elemanlar içinde değil, kendi doğal ortamlarında serbestçe yaşayabilmektedir. Hayvanların yaşam alanlarını kısıtlamak yerine, insanlara sınırlama getirilmekte, özel araçlarla güvenli bir şekilde hayvanları görebilme imkanı sunulmaktadır. Böylece ziyaretçiler de her bir hayvanın fiziksel özellikleri ve yaşam alanı hakkında doğru bilgiler edinerek, doğadaki gizemi keşfetme olanağı bulmaktadırlar.

Sonuç olarak; hayvanların gerçek mekânlarına uygun bir mekanda sergilenmemesi durumunda tasarımcılar, hayvanat bahçesinde öğrenmenin ve tanımanın gerçekleşmesini de beklememelidir. Çünkü iyi planlanmamış ve tasarlanmamış çevreler insanlarda, hayvanlara karşı korku ve ilgisizlik yaratır (Shepherdson ve ark. 1998; Yılmaz ve Özbilen 2011). Doğru tasarım ilkelerinin kullanılması ile elde edilebilir bir nitelik olan doğallık ve yaşanabilir sergi mekanları, hayvanat bahçesi için vazgeçilmez bir özelliktir (Ogden ve ark. 1993; Ross ve Lukas 2006; Yılmaz ve Özbilen 2011).

4. Kaynaklar

- Atatürk Orman Çiftliği. Erişim: 14 Nisan,2011, <http://www.aoc.gov.tr/>
- Berkyez Ş (1992) Hayvanat Bahçesi Fiziksel Planlamalarında Gözönünde Bulundurulması Gerekli Genel Prensipler, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Bitgood CS, Loomis JR (1993), Environmental Design and Evaluation in Museums. *Environment and Behavior* 25:6 683-698.
- Bitgood S, Patterson D, Benefield A (1988). Exhibit Design and Visitors Behavior: Empirical Relationships. *Environment and Behavior* 20:4 474-491.
- Chipperfield J (1975). *My Wild Life*. Macmillan, London, 219 p. ISBN 0-333-18044-5
- Coe JC (2001). Zoo Planning And Design, Encyclopedia Of The World's Zoos, C. Bell, Ed. Fitzroy Dearborn Publishers, Chicago.
- Erdönmez İMO, Bekdemir A (2008). Hayvanat Bahçelerinin Peyzaj Planlama ve Tasarım İlkeleri, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü Yayını, İstanbul.
- Fromm E (1993). İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri Çeviri: Şükrü Alpagut, Payel Yayınevi.
- Giritlioğlu C, Ergün N, Yüzer AM, (1993) Yerleşmelerde İnsan-Doğa İlişkileri ve Hayvanat Bahçelerinin Kurgu ve Tasarım İlkeleri:Florya Hayvanat Bahçesi Örneği. *Tasarım Dergisi* 68-74.
- Kenneth JP (1987). Zoo Design: The Reality of Wild Illusions, The University of Michigan School of Natural Resources, Washington, pp. 193.
- Klös HG (1998). Berlin Zoo with Aquarium , H. Heenemann Gmbh &Co.
- Maple T, Finaly T (1989). Applied Primatology in The Modern Zoo. *Zoo Biology* 101-116.
- Nyhius AW (1994). Zoo Book, Publisher Group West, Carousel Press, ISBN: 0-917120-13-2, USA.
- Ogden J, Lindburg D, Maple T (1993). The Effects of Ecologically-Relevant Sounds on Zoo Visitors. *Curator* 36:147-156.
- Özkan MB (2009). Yaban Hayatı, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü Yayını, İzmir.
- Ross SR, Lukas KE (2006). Use of Space in A Non-Naturalistic Environment by Chimpanzees (Pan Troglodytes) and Lowland Gorillas (Gorilla gorilla gorilla). *Applied Animal Behaviour Science* 96:143-152.
- San Diego Safari Park. Erişim: 05 Mayıs 2011, <http://www.sdzsafaripark.org/>
- Shepherdson D, Mellen J, HutChins M (1998). Second Nature: Environmental Enrichment for Captive Animals. Smithsonian Institute Press, Washington, DC.
- Shettel J, Neuber (1988) Second- and Third- Generation Zoo Exhibits: A Comparison of Visitor, Staff, Animal Responses. *Environment and Behavior* 20:452-475.
- Smithsonian National Zoological Park. Erişim: 20 Ağustos 2013, <http://nationalzoo.si.edu/>
- South Lakes Wild Animal Park. Erişim: 05 Mayıs 2011, <http://www.wildanimalpark.co.uk/>
- West Midland Safari&Leisure Park. Erişim:05 Mayıs 2011, <http://www.wmsp.co.uk/>
- Wikimedia Commons. Erişim: 12 Ağustos 2013, <http://commons.wikimedia.org/>
- Wikipedia. Erişim: 20 Ağustos 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Safari_park
- Woburn Safari Park. Erişim: 05 Mayıs 2011, <http://www.woburnsafari.co.uk/>
- Yılmaz S (2008). Hayvanat Bahçesi Sergi Alanlarındaki Genişlik Etkisinin Arttırılmasına Yönelik Algısal Yanılsamalara Dayalı Bir Tasarım Yaklaşımı, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Yılmaz S, Özbilen A (2011). Hayvanat Bahçeleri Tasarım İlkeleri ve Tipolojileri. *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi* 12:47-56.